

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей О. О. Сучасна українська ергономія: власні назви підприємств Закарпаття / О. О. Белей. – Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1999. – 111 с.
2. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергономів (на матеріалі ергономікону м. Одеси): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кутуза; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 19 с.
3. Лесовець Н. М. Ергономія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Лесовець; Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – 295 с.
4. Романюк М. І. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. І. Романюк; ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – 247 с.
5. Словник української ономастичної термінології / [уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова.] – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
6. Цілина М. М. Ергономи м. Києва: структура, семантика, функціонування: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Цілина; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 243 с.
7. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі сучасної української номінації (на матеріалі ергономів і прагмонімів): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. О. Шестакова; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 281 с.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.

УДК 81.42:162.1

Ольга Прасол

(Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди)

ВПЛИВ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У цій статті йдеться про вплив лінгвокультурної ситуації, що мала місце в Галичині др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст. на формування мовної особистості І. Франка, характеризується його мовна й комунікативна компетенція стосовно польської мови з урахуванням думок сучасників митця, а також висновків, зроблених на основі аналізу фактів біографії, оцінки дискурсивної практики письменника загалом з урахуванням особливостей його повсякденної комунікації, лінгвокреативної діяльності – громадської, наукової, публіцистичної, художньої й перекладацької. Зроблено узагальнення щодо ролі польської мови в лінгвокультурі галичан, дискурсивному просторі мовлення І. Франка.

Ключові слова: мовна особистість, мовна і комунікативна компетенція, лінгвокультура, дискурсивний простір, лінгвокультурна ситуація.

Ольга Прасол. ВЛИЯНИЕ ПОЛЬСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ ИВАНА ФРАНКА

В этой научной статье речь идет о влиянии лингвокультурной ситуации в Украине второй пол. ХІХ – нач. ХХ вв. на формирование языковой личности И. Франко, характеризуется языковая и коммуникативная компетенция писателя, касающаяся польского языка с учетом оценок его современников, а также выводов, сделанных на основании анализа фактов биографии, оценки дискурсивной практики писателя в целом с учетом особенностей его повседневной коммуникации, лингвокреативной деятельности – общественной, научной,

публицистической художественной и переводоведческой. Сделано обобщение относительно роли польского языка в лингвокультуре галичан, дискурсивном пространстве речи И. Франко.

Ключевые слова: языковая личность, языковая и коммуникативная компетенция, лингвокультура, дискурсивное пространство, лингвокультурная ситуация.

Olga Prasol. POLISH LINGUAL-CULTURAL INFLUENCE ON THE FORMATION OF IVAN FRANKO'S LANGUAGE CONSCIOUSNESS

This scientific study analyses the influence of the lingual-cultural situation in Galichina of the second half of the XIXth – the beginning of the XXth centuries on the formation of I. Franko's lingual personality; the author characterizes lingual and communicative competences of the writer in Polish taking into account the estimation made by his contemporaries as well as the conclusion made on the basis of his biography analysis, study of the writer's discursive practice in general in view of the specificity of his everyday communication and his lingual-creative activity – public, scientific, publicist, belles-lettres and interpretational. Also a generalization is made as for the role of Polish in Galichina lingual culture and Franko's discursive space.

Key words: language personality, lingual and communicative competence, lingual culture, discursive space, lingual-cultural situation.

Одним із проблемних питань сучасного українського мовознавства є визначення статусу понять *мовна й комунікативна компетенція*, що дає змогу окреслити мовний портрет, риси кожної окремої мовної особистості як представника відповідної лінгвокультурної спільноти. Зазначене й викликає потребу дослідження цього явища.

Під «мовною особистістю» розуміємо сукупність властивостей індивіда, що забезпечують породження власних висловлювань та можливість сприйняття висловлювань інших [6, с. 18–19]. Мовна особистість вирізняється «мовною спроможністю, мовною й комунікативною компетенцією, особливим світобаченням, світосприйняттям та світорозумінням, що відображається в індивідуальній мовній картині світу, а фіксується, відповідно, в когнітивній картині світу» [див. про це: 7]. Яскравим прикладом вишуканої української мовної особистості, яка, крім того, належить до поліглотів, уважаємо Івана Франка – справжнього європейця, генія української нації.

Івана Франка як мовну особистість вивчали такі українські лінгвісти, як В. Грещук, І. Ковалик, Т. Космеда, І. Кочан, Г. Мацюк, І. Ощипко, Л. Полюга, Т. Руда, О. Сербенська, В. Сімович та ін. Вагомий внесок у вивчення даної проблематики зробила професор Т. Космеда, підготувавши монографію «Комунікативна компетенція Івана Франка» (2006). У цій праці увагу зосереджено на репрезентації портрету мовної особистості Івана Франка в комунікативній парадигмі сучасної лінгвістики, простежено, як лінгвокультурна ситуація впливала на формування комунікативної компетенції письменника в різних міжкультурних ситуаціях.

Помітне місце в сучасній франкіані посідають і праці О. Сербенської, яка глибоко досліджує мовлення І. Франка. О. Сербенська зазначає, що «процеси мовної інтерференції у мовному стилі Франка–прозаїка зумовлені, з одного боку, прямими міжмовними контактами, що встановилися в Галичині, наприклад, між українською та польською мовами, а з іншого – виробленим на той час «салонним» та «публічним» стилем як певним естетичним стереотипом усного та писемного мовлення. Йдеться про вкраплення у тексти чужомовних елементів – слів, словосполучень та речень – польською, російською, німецькою, латинською, гебрайською, французькою, італійською мовами, що сприяли чіткішому оформленню думки, давали можливість відтінити її, а також пізнавати пласти культури інших народів» [11, с. 105].

Характеристика мовної особистості, як зауважувалося, мотивована такими видами компетенції, як мовна й комунікативна (Н. Хомський). Відмінність між цими поняттями полягає в тому, що «мовна компетенція – це володіння мовою як системою», а комунікативна компетенція – засіб «виміру ступеня сформованості навичок ефективного мовлення певного індивіда» [6, с. 43], засіб виміру комунікативної спроможності, здатності вступати в комунікацію, моделювати комунікативні жанри чи їх адекватно сприймати.

Отже, мета цієї наукової розвідки – окреслити рівень мовної і комунікативної компетенції польською мовою, яким володів Іван Франко, на основі аналізу фактів біографії, свідчень очевидців, дослідження відповідної наукової літератури, оцінки дискурсивної практики письменника загалом з урахуванням особливостей його повсякденної комунікації, лінгвокреативної діяльності – громадської (балотування в депутати, політичні виступи), наукової (йдеться про особливості наукової роботи – статті, доповіді, словники), публіцистичної (діяльність у газетах та журналах), художньої (написання художніх текстів), перекладацької й епістолярної. Актуалізуємо питання стосовно написання текстів різних жанрів польською мовою, використання в них полонізмів, переклад з польської та на польську мову різних типів текстів, укладання словника паремій з використанням польських усталених виразів чи українських паремій з польськими вкрапленнями, знайомство з польською літературою різних жанрів та наукових сфер. Йдеться й про оцінку І. Франком польської мови, її лінгвостилістичних особливостей, які зауважував письменник у процесі своєї комунікативної й лінгвокреативної діяльності зокрема.

Іван Франко був поліглотом, людиною обдарованою до мов. Відомо, що він володів близько 20 мовами. Бездоганно знав німецьку, польську, послуговувався чеською і російською, володів класичними мовами, а також англійською, болгарською, єврейською, староеврейською, іспанською, італійською, сербською і т. д. [Див. про це: 13]. «...Своєю пильністю він набував знання найважливіших чужих мов, читав майже усіх авторів в оригіналах і вивчав мови сам із словарем і граматиками» [1, с. 291].

Але формуванню Франка-поліглота сприяли й соціолінгвістичні чинники: походження (батько письменника з поукраїнчених німців, а мати – полька) та лінгвокультурна ситуація (одночасне функціонування в Галичині кількох мов – української, польської, німецької – унаслідок взаємодії культур різних народів, які проживали в Галичині в другій половині XIX – на початку XX ст.).

Очевидно, друге місце за рівнем комунікативної компетенції в мовній свідомості письменника після рідної української мови посідала польська мова. Це пояснюється тим, що письменник нею вільно володів і спілкувався в побуті, що й свідчить насамперед про високий рівень комунікативної компетенції цією мовою.

Франкові вдалося налагодити дружні особисті зв'язки з багатьма польськими громадськими й культурними діячами (Б. Вислоухом, С. Гоцинським, Т. Залеським та ін.), польськими філологами (І. Коперницьким, Я. Карловичем, А. Каліною, Г. Бігеляйзеном, С. Здзярським та ін.).

І. Франко активно співпрацював з іноземними виданнями, зокрема польськомовними – «Prawda», «Głos», «Wisła», «Przegląd Tygodniowy», «Atheneum», «Kurjer Warszawski», «Kraj». Тут друкувалися його численні статті про різні події з життя тогочасного суспільства, праці, присвячені питанням літератури, фольклористики, етнографії. Звичайно, така співпраця мала великий вплив на розвиток як польської, так і української культур.

Відомо, що «у «Wisła» були надруковані такі дослідження І. Франка, як «Wojna Żydowska», «Bajka węgierska» Wacława Potockiego i, «psia krew», «Jeszcze «Wojna Żydowska», «Przyczynki do podań o Mahomecie u Słowian»» [9, с. 50].

І. Франко опублікував польською мовою кілька власних художніх творів, а саме: «Історія однієї січкари», «Два приятелі», «Добрий заробок», «Олівець», «Поєдинок», «Слимак», «Идилія», «Цигани», «Домашній промисел». «У спадщині І. Франка майже п'яту частину посідають твори, писані польською мовою. Є між ними і драма, і понад десять віршів, і близько сорока прозових творів; між ними, як відомо, повісті «Lelum i Polelum» і «Dla domowego ogniska», наукові праці, друковані в знаних свого часу журналах «Wisła», «Lud», «Kwartalnik Historyczny». Є багато поважних літературознавчих і публіцистичних статей та оглядів у найважливіших польських журналах та газетах другої половини XIX століття, як «Prawda» Свентоховського, «Przegląd społeczny» Вислоуха, «Głos», «Przegląd tygodniowy», «Atheneum», петербурзький «Kraj» чи «Kurjer Lwowski» [12, с. 267].

І. Капанайко зауважує, що «...працюючи в польських видавництвах і створюючи публіцистичні тексти польською мовою, І. Франко усвідомив, що основні аргументи на підтвердження самостійності української мови в другій половині ХІХ ст. стосувалися радше мовознавчих, ніж історичних чинників, передусім поширеною на той час була думка, що малоруська мова відзначена унікальністю мовної форми, а думка про те, що малоруська мова була утворена від змішування з польською, заперечувалися тим фактом, що в ній не було більшості відповідних звукових характеристик, які мали місце в мові польській. Насправді в українську мову перейшло багато як польських, так і російських слів, але акцент ставився на необхідності вирізняти ті слова, що, перейшовши з тієї чи тієї мови, склалися в українській на свій зразок від безпосередньо російських чи польських» [4, с. 69]. Названа дослідниця також наголошує, що «польська трибуна виявилася для нього (*Франка – О. П.*) діяльним полем для утвердження патріотично-національних лінгвістичних положень» [4, с. 73]. Уважають, що «Каменярь показав перспективи унормування української мови, сформулював основні засади її розвитку, провів паралелі між статусом української мови й іншими мовами світу на європейському рівні» [4, с. 73].

У Польщі 2008 року вийшов друком «Вибір поезії Івана Франка» польською мовою, який містить 158 творів з різних сфер творчості [12, с. 267]. «Бібліографія перекладів його художніх і публіцистичних творів, виконана Варшавською національною бібліотекою в 1953 році, складає добру книгу розміром близько 150 сторінок» [2, с. 2].

Іван Франко звертав увагу на специфіку тієї чи іншої мови у порівнянні з українською. Особливої уваги заслуговують спогади М. Рудницького про порівняння польської та української мов. Коли Франка спитали, якою мовою він пише легше, то письменник відповів: «Можливо, що польською, тому що на сьогоднішній стадії вона унормована граматично та стилістично. Але, пишучи польською мовою, я тільки наслідую те, повторюю те, чого мене навчили школа і книжки, тоді як на рідній мові я мушу творити, хоч і хотів би наслідувати» [10, с. 353].

Іван Франко посів визначне місце в українській фольклористичній науці, що базувалася на основі національних та європейських здобутків. У своїй діяльності він досліджував насамперед збірки польських пареміологів (С. Адальберга, О. Кольберга, Л. Чапінського, А. Цінціале) та використовував їхній досвід, тому не дивно, що І. Франко активно вживав полонізи при фіксації паремій, які уклав у «Галицько-руські народні приповідки», часто подаючи польські відповідники до українських прислів'їв та приказок. «Видатний український дослідник широко використовував фольклор польського народу в своїх наукових працях. Він часто ілюстрував власні теоретичні твердження прикладами зі збірок польських фольклористів» [9, с. 64]. Т. Руда зазначає, що «Франко прекрасно знав і давніші польські джерела, про що свідчать численні посилання на праці польських істориків ХVІ–ХVІІІ ст., а також старі польські поеми і напівнародні пісенні збірки, складені поляками» [9, с. 65].

Незважаючи на те, що І. Франко писав польською мовою публіцистичні та художні твори, статті, активно займався перекладацькою діяльністю, він не переставав популяризувати українську культуру в польськомовному світі.

І. Кочан зауважувала, що «творча спадщина великого Каменяря наскрізь пронизана іншомовними словами, які свідчать про глибоку обізнаність ученого, письменника, громадського діяча з мовами й культурами різних народів, про його полілінгвальну та полікультурну компетентність. Застосування своїх енциклопедичних знань на ниві рідної культури збагачувало її, ставило її в ряд високорозвинених держав Європи. Незважаючи на те, що на той час Україна ще не існувала як держава, а українська мова не мала державного статусу, І. Франко своєю творчістю доводив, що такий народ є, що мова українська існує, і вона нічим не гірша за інші європейські мови, що нею можна писати не лише художні твори, а й досить складні філософські трактати, публіцистичні та наукові праці» [8, с. 297].

І. Франко був тією особистістю, що зуміла увібрати в себе і культурний досвід українського народу, і багатьох інших культур, насамперед регіональну культуру галичан, європейську і світову культуру. Це унікальний в українській історії приклад універсального

генія – всебічно обдарованої й гармонійно розвинутої творчої та мовної особистості, що реалізувала власний потенціал не в одній, а одразу в багатьох галузях культури не лише українською, але й іншими мовами, зокрема й польською. Польська мова й культура відіграла вагомий роль у дискурсивній практиці І. Франка, тому перспективу дослідження вбачаємо в потребі комплексного дослідження функціонування полонізмів у дискурсивній практиці Франка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Величко Г. Споми́ни про Івана Франка / Г. Величко // Спогади про Івана Франка / [упор., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка]. – Львів, 1997. – С. 346-349.
2. Вервес Г. Іван Франко польською мовою / Г. Вервес // Літературна газета: Орган Правління Спілки радянських письменників України. – 1956. – № 28. – 21 червня. – С. 2.
3. Дорофтей О. Концепція польськомовної публіцистики Івана Франка / О. Дорофтей // Вісник Львів. ун-ту. Сер. журналістики, 2006. – Вип. 28. – С. 23–50.
4. Капанайко І. Феномен мови в розумінні І. Франка (на матеріалі польськомовної статті в часописі «Ziarno») / І. Капанайко // Studia Ukrainica Posnaniensia, za nauk. red. prof. T. Kosmedy, zeszyt I, 2013, UAM, Poznań. – С. 68–73.
5. Космеда Т. А. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри: [монографія] / Т. А. Космеда. – Львів: ПАІС, 2006. – 328 с.
6. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: [монографія] / Т. А. Космеда. – Дрогобич: Коло, 2012. – 372 с.
7. Космеда Т. А. Мовна спроможність, комунікативна компетенція, мовна особистість як проблемні питання сучасного українського мовознавства / Т. А. Космеда // Лінгвістична палітра: [збірник наукових праць з актуальних проблем лінгвістики / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Харків, 2009. – С. 129–140.
8. Кочан І. Іван Франко та іншомовні слова / І. Кочан // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.): у 2-х т. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. – Т. 2. – С. 287–298.
9. Руда Т. П. Іван Франко – дослідник слов'янського фольклору / Т. П. Руда. – Київ: Наукова думка, 1974. – 156 с.
10. Рудницький М. Іван Франко / М. Рудницький // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка]. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 176–180.
11. Сербенська О. А. Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка: текст лекцій / О. А. Сербенська. – Львів, 1992. – 112 с.
12. Теплий І. Іван Франко як читач і редактор власних перекладів / І. Теплий // Вісник Львів. ун-ту. Сер. філологічна, 2013. – Вип. 58. – С. 262–284.
13. Франко. Перезавантаження / [упор: Б. Тихолоз, А. Беницький]. – Дрогобич: Коло, 2013. – 276 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.